

РОЗДІЛ 2
ПРАВО СОЦІАЛЬНОГО ЗАХИСТУ

УДК 349.2

Денега О.П.

*кандидат юридичних наук,
заступник начальника Департаменту підтримання
державного обвинувачення та представництва
інтересів громадян або держави в судах
Генеральної прокуратури України*

**КЛАСИФІКАЦІЯ ПРИНЦИПІВ ДЕРЖАВИ ЯК СУБ'ЄКТА ПРАВА СОЦІАЛЬНОГО
ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ**

В статті проаналізовано принципи держави як суб'єкта права соціального забезпечення. Розглянуто запропоновані у правовій доктрині класифікації принципів права соціального забезпечення. Сформульовано власну класифікацію принципів держави як суб'єкта права соціального забезпечення.

Ключові слова: *право соціального забезпечення, принципи держави, класифікація принципів держави, законодавство України.*

Денега О.П. Классификация принципов государства как субъекта права социального обеспечения.

В статье проанализированы принципы государства как субъекта права социального обеспечения. Рассмотрены предложенные в правовой доктрине классификации принципов права социального обеспечения. Сформулировано собственную классификацию принципов государства как субъекта права социального обеспечения.

Ключевые слова: *право социального обеспечения, принципы государства, классификация принципов государства, законодательство Украины.*

Denega O. Classification of the principles of the state as a subject of the right of social security

The principles of the state as a subject of social security law is analyzed. The classification of the principles of social security law proposed in the legal doctrine is considered. It is formulated its own classification of the principles of the state as a subject of social security law.

Key words: *social security law, state principles, classification of state principles, legislation of Ukraine.*

Соціальне забезпечення населення є невід'ємним елементом демократичної правової держави, якою відповідно до Конституції, є Україна. Втім, проголошені, але не реалізовані на практиці гарантії, у тому числі гарантії права на соціальне забезпечення, не дають можливість державі дотримуватись курсу демократичних перетворень. Саме із цією метою, державою встановлено систему принципів, на основі якої ґрунтується роль держави як суб'єкта права соціального забезпечення. Наявність такої системи дозволяє ефективно реалізовувати право на соціальне забезпечення населення, а самі принципи визначають засади правового регулювання та реалізації цього права. Тому, категорія принципів має особливе значення для права соціального забезпечення, адже характеризується не лише своїм важливим значенням, але й наявністю прогалів, які потребують негайного вирішення.

Результат діяльності держави як суб'єкта права соціального забезпечення залежить як від прийняття ефективних норм законодавства, що відповідають вимогам часу, так і від розробки сталих елементів його правового регулювання. Право на соціальне забезпечення громадянина є однією із найважливіших характеристик його статусу за сучасних умов. На етапі побудови демократичної правової держави, особлива увага має приділятися здійсненню соціальної політики, але на сьогодні в Україні сформувалась низка малозабезпечених, незахищених та вразливих категорій осіб. Тож, актуальність дослідження класифікації принципів держави як суб'єкта права соціального забезпечення обумовлена тим, що за таких умов ефективне функціонування даного інституту залежить у тому числі й від його керівних ідей. До розробки питання принципів соціального забезпечення на сьогодні зверталось не так багато дослідників. І фактично жоден із них не розглядав дане питання через призму держави, як найважливішого суб'єкта права соціального забезпечення. Принцип за своєю сутністю є певною основоположною ідеєю, яка перебуває в основі системи будь-яких знань, та яка сприяє

стабільному функціонування правових інститутів. Тобто, роль принципу полягає у забезпеченні стабільності та ефективності окремо визначеного інституту, а відповідно роль принципів держави як суб'єкта права соціального забезпечення, - у забезпеченні стабільності та ефективності інституту соціального забезпечення, а також компетенції держави у цій сфері.

Незважаючи на наявні у науковій літературі класифікації принципів права соціального забезпечення, класифікація принципів держави як суб'єкта права соціального забезпечення на сьогодні ще не розглядалась. Серед дослідників питань, що за своєю сутністю та значенням є близькими до класифікації принципів держави як суб'єкта права соціального забезпечення, виділимо таких, як: В.С. Андреев, М.Д. Бойко, Н.Б. Болотіна, В.Я. Буряк, Т.З. Герасимів, М.Р. Григорян, Т.В. Колеснік-Омельченко, П.Д. Пилипенко, С.М. Синчук, І.М. Сирота, Б.І. Сташків, І.Ю. Хомич, М.Л. Ярошенко тощо. Втім, в умовах становлення в Україні демократичної та правової держави, заповнення усіх теоретичних та законодавчих прогалів, характерних для вітчизняної правової системи, є необхідним. Однією із таких прогалів є визначення класифікації принципів держави як суб'єкта права соціального забезпечення.

В правовій доктрині нашої держави встановлено низку класифікацій принципів «правового регулювання» та «права» соціального забезпечення. Втім, класифікація принципів держави як суб'єкта права соціального забезпечення є новим питанням для вітчизняної науки. Виходячи із сутності дефініцій «принцип держави як суб'єкта права соціального забезпечення» та «принципи права соціального забезпечення», дійдемо до висновку про неприпустимість ототожнення даних понять, оскільки перша категорія окреслює саме ті основні ідеї, які є притаманними діяльності держави як суб'єкта соціального забезпечення. Друга група принципів пов'язана із правом соціального забезпечення, як галуззю права. Тобто, з-поміж проаналізованих принципів ми будемо звертати першочергову увагу на ті, які пов'язані саме із діяльністю держави як суб'єкта права соціального забезпечення.

Так, на думку І.М. Сироти, систему принципів правового регулювання соціального забезпечення складають: 1) соціальне забезпечення здійснюється на умовах обов'язкового державного соціального страхування всіх працюючих громадян; 2) різноманітність форм і видів соціального забезпечення застрахованих працівників; 3) диференціація умов і норм соціального забезпечення залежно від характеру і тривалості трудової діяльності та розміру страхових внесків працівників; 4) забезпечення пенсіями та допомогами на рівні прожиткового мінімуму; 5) здійснення соціального забезпечення за рахунок коштів державних і недержавних страхових фондів; 6) здійснення соціального забезпечення органами державного управління; 7) охорона й захист прав і законних інтересів громадян на соціальне забезпечення [1, с. 66–67]. Деякі із принципів не є принципами держави як суб'єкта соціального забезпечення. Наприклад, принципи різноманітності форм і видів соціального забезпечення застрахованих працівників, та принцип диференціації умов і норм соціального забезпечення є принципами права соціального забезпечення, але не принципами держави. Принцип здійснення соціального забезпечення на умовах обов'язкового державного соціального страхування всіх працюючих громадян є принципом держави, оскільки по-перше, обов'язкове державне соціальне страхування встановлене державою; по-друге, держава створює спеціальні фонди, акумулює кошти на них, та розподіляє їх за відповідними напрямками. Теж саме можна сказати про усі інші принципи сформульовані І.М. Сиротою: принцип забезпечення пенсіями та допомогами на рівні прожиткового мінімуму полягає у встановленні державою гарантованих мінімальних розмірів прожиткового мінімуму та пенсії; принцип здійснення соціального забезпечення за рахунок коштів державних і недержавних страхових фондів вже частково проаналізований нами, і полягає у створенні державою таких фондів, акумулюванню коштів та їх розподіленні; принцип здійснення соціального забезпечення органами державного управління полягає у тому, що у відносинах соціального забезпечення держава представлена органами, які виконують окремі функції із реалізації державної політики; принцип охорони й захисту прав і законних інтересів громадян на соціальне забезпечення полягає у тому, що такі охорону та захист здійснює саме держава.

Схожим чином розглядає галузеві принципи права соціального забезпечення С.М. Синчук, втім для позиції дослідниці є характерними декілька принципів, не розглянутих нами раніше. Так, науковцем запропонована наступна класифікація: 1) принцип поширення права соціального забезпечення на всіх громадян незалежно від громадянства, форми та виду суспільно корисної діяльності; 2) принцип здійснення забезпечення на рівні, не нижчому від установлених у державі соціальних стандартів; 3) принцип здійснення забезпечення в разі настання соціального ризику; 4) принцип державної гарантованості права на соціальне забезпечення; 5) принцип справедливості та

неупередженості; б) принцип диференціації умов та обсягів соціального забезпечення [2, с. 123]. Із зазначених принципів, лише виділення принципу поширення права соціального забезпечення на всіх громадян є дещо сумнівним із точки зору його віднесення до принципів держави. Всі інші принципи безпосередньо пов'язані із вчиненням державою певних дій (встановлення мінімальних гарантій, справедливість та неупередженість держави при наданні соціального забезпечення, диференціації умов та обсягів соціального забезпечення). Закріплення кожного із даних принципів передбачає активну діяльність держави щодо їх втілення в нормах законодавства та на практиці.

І.Ю. Хомич до принципів соціального забезпечення населення відносить: 1) принцип цільового та ефективного використання коштів державних і недержавних соціальних фондів; 2) принцип солідарності й субсидування в соціальному забезпеченні населення України; 3) принцип єдності та диференціації у соціальному забезпеченні населення України; 4) принцип прозорості, своєчасності й повноти соціального забезпечення населення України [3, с. 187]. Вважаємо, що перших два принципи безпосередньо пов'язуються із державою - принцип цільового та ефективного використання коштів державних фондів є принципом держави, адже акумулювання та розподіл коштів фондів здійснюється саме державою. Те ж саме можна зазначити стосовно принципу солідарності й субсидування. Принцип солідарності полягає у зацікавленості держави у належному соціальному забезпеченні її громадян. Тому, усі малозабезпечені верстви населення мають рівні права на отримання допомоги від держави. У свою чергу, субсидування – це передусім державна фінансова підтримка. А отже, зробимо висновок, що зазначені принципи є принципами держави як суб'єкта соціального забезпечення. Водночас, інші два принципи у більшій мірі є принципами права соціального забезпечення - принцип єдності та диференціації й принцип прозорості, своєчасності й повноти соціального забезпечення. Встановлення даних принципів окреслює сутність самого соціального забезпечення, а не діяльності держави у даній сфері.

Таким чином, дослідження принципів держави як суб'єкта права соціального забезпечення дозволяє нам сформулювати їх наступну класифікацію:

1. Загальноправові принципи:

- 1) принцип здійснення соціального забезпечення органами державного управління;
- 2) принцип державної гарантованості права на соціальне забезпечення

2. Конституційно-правові принципи:

- 1) принцип соціального захисту;
- 2) принцип забезпечення житлом;
- 3) принцип створення умов для ефективного і доступного для всіх громадян медичного обслуговування;
- 4) принцип незменшуваності змісту та обсягу соціальних виплат і послуг при прийнятті нових законів.

3. Галузеві принципи:

- 1) принцип встановлення мінімальних гарантій на рівні, не нижчому від установлених у державі соціальних стандартів;
- 2) принцип здійснення забезпечення в разі настання соціального ризику;
- 3) принцип цільового та ефективного використання коштів державних соціальних фондів;
- 4) принцип солідарності й субсидування в соціальному забезпеченні населення України.

Розпочнемо аналіз із найменш масштабної групи, загально правових принципів. Так, принцип здійснення соціального забезпечення органами державного управління полягає у тому, що державою створено систему центральних органів виконавчої влади, які відповідно її представляють у правовідносинах соціального забезпечення. Як зазначається в Законі України «Про центральні органи виконавчої влади» від 17.03.2011 № 3166-VI [4], такі органи утворюються для виконання окремих функцій з реалізації державної політики у сфері соціального забезпечення населення. Держава може вступати у правовідносини соціального забезпечення як Міністерство соціальної політики України, Державна служба зайнятості України, Державна служба України у справах ветеранів війни та учасників антитерористичної операції, Державна інспекція України з питань праці, Пенсійний фонд України тощо. Тобто, даний принцип є певною керівною ідеєю, яка передбачає створення мережі органів, на які покладено компетенцію щодо надання громадянам соціального забезпечення від імені держави.

Принцип державної гарантованості права на соціальне забезпечення передбачає прийняття державою в особі законодавчої гілки влади низки нормативно-правових актів, що встановлюють різноманітні гарантії соціального забезпечення населення. Такими законодавчими актами є Конституція України [5], Закони України «Про державні соціальні стандарти та державні соціальні

гарантії» від 05.10.2000 № 2017-III [6], «Про загальнообов'язкове державне соціальне страхування» від 23.09.1999 № 1105-XIV [7], «Про пенсійне забезпечення» від 05.11.1991 № 1788-XII [8], «Про Державний бюджет України на 2018 рік» від 07.12.2017 № 2246-VIII [9], ратифікація різноманітних міжнародних актів тощо. Іншими словами даний принцип являє собою керівну ідею, яка полягає у регламентації державою нормативно-правовому порядку гарантій соціального забезпечення громадян.

Таким чином, група загально правових принципів хоч і не є масштабною, проте встановлює основи, без яких функціонування соціального забезпечення не було б можливим. Фактично дані принципи і є основами участі держави у соціальному забезпеченні, адже саме завдяки даним основам, держава представлена у правовідносинах із соціального забезпечення, а самі правовідносини чітко регламентовані правилами, яких мають дотримуватись обидві сторони правовідношення.

Наступна група – конституційно-правові принципи держави як суб'єкта права соціального забезпечення. Конституція є Основним Законом України, а отже, малоімовірною є ситуація, за якої основи участі держави у соціальному забезпеченні громадян не були встановлені у нормах такого нормативно-правового акту.

Так, принцип соціального захисту полягає у тому, що державою створюються необхідні передумови для функціонування даного інституту. Так, держава розробляє, організовує та регламентує загальнообов'язкове державне соціальне страхування. Також держава акумулює страхові внески громадян, та розподіляє їх на потреби соціального забезпечення населення.

Принцип забезпечення житлом, полягає у тому, що однією із основ діяльності держави у сфері соціального забезпечення є створення умов, за яких кожний громадянин матиме змогу побудувати житло, придбати його у власність або взяти в оренду. Також даний принцип проявляється у нормах Конституції України [5] шляхом надання житла державою та органами місцевого самоврядування безоплатно або за доступну плату громадянам, які потребують соціального захисту.

Принцип створення умов для ефективного і доступного для всіх громадян медичного обслуговування закладає основи для забезпечення охорони здоров'я державним фінансуванням відповідних соціально-економічних, медико-санітарних і оздоровчо-профілактичних програм. Ще однією із керівних ідей принципу створення умов для ефективного і доступного для всіх громадян медичного обслуговування, є доступність для всіх медичного обслуговування. Доступність полягає у тому, що в державних і комунальних закладах охорони здоров'я медична допомога надається безоплатно, а існуюча мережа таких закладів не може бути скорочена.

Ще один конституційний принцип - принцип незменшуваності змісту та обсягу соціальних виплат і послуг при прийнятті нових законів. Сутність даної основи є зрозумілою вже із самого формулювання даного принципу. Чинна система соціальних виплат і послуг, встановлена у Законах України «Про державні соціальні стандарти та державні соціальні гарантії» від 05.10.2000 № 2017-III [6], «Про загальнообов'язкове державне соціальне страхування» від 23.09.1999 № 1105-XIV [7], «Про пенсійне забезпечення» від 05.11.1991 № 1788-XII [8] тощо, може бути лише збільшена, але ні в якому разі не зменшена. Таким чином, встановлення даного принципу має враховуватись кожного разу при внесенні змін до законодавства, або ж прийнятті нових нормативно-правових актів.

Підсумовуючи дослідження конституційних принципів держави як суб'єкта права соціального забезпечення, зробимо висновок, що їх основна проблема полягає у неналежній реалізації на практиці. Тобто, такі керівні ідеї об'єктивно існують, на їх існування вказують як численні науковці, так і аналіз Конституції України [5]. Втім, на практиці забезпечення громадян житлом відбувається далеко не так, як це встановлено Основному Законі. Безкоштовна медицина залишається такою лише нормативно. Втім, на практиці будь-яке лікування тягне за собою матеріальні витрати. Окрім того, можна вказати на скорочення кількості лікарень, особливо у сільській місцевості. З іншої сторони, аналіз законодавства вказує на те, що обсяги соціального забезпечення громадян поступово збільшуються, навіть із урахуванням знецінення місцевої валюти. Тому, звернемо увагу на те, що принцип незменшуваності змісту та обсягу соціальних виплат і послуг при прийнятті нових законів у цілому в Україні дотримується.

Особливістю галузевої групи принципів держави як суб'єкта права соціального забезпечення полягає у тому, що в жодній іншій сфері держава не здійснює свою діяльність на основі таких керівних ідей.

Так, принцип встановлення мінімальних гарантій на рівні, не нижчому від установлених у державі соціальних стандартів має одночасно одразу декілька напрямів свого нормативно-правового закріплення. Так, Законом України «Про оплату праці» від 24.03.1995 № 108/95-ВР [10] встановлено мінімальну гарантію розміру заробітної плати. Шляхом регламентації даної принципу держава

унеможливує отримання громадянами оплати праці, яка не дозволяє забезпечити мінімальні потреби життєдіяльності. Ще одним прикладом встановлення керівних ідей щодо мінімального розміру соціального забезпечення є гарантування мінімального розміру пенсії за віком – у розмірі прожиткового мінімуму [7]. У даному випадку також можна зробити абстрактний висновок про те, що мінімальна сума оплати розраховується із огляду на можливість мінімального забезпечення потреб громадянами. Наступна керівна ідея, пов'язана із принципом встановлення мінімальних гарантій, - встановлення у законодавстві категорій прожиткового мінімуму та гарантованого рівня забезпечення прожиткового мінімуму.

Принцип здійснення забезпечення в разі настання соціального ризику полягає у тому, що у кожному випадку закріплення принципів соціального забезпечення у нормах законодавства, держава в особі законодавця передбачає можливість їх реалізації лише у випадку матеріальної незабезпеченості в результаті втрати заробітку або трудового доходу з об'єктивних, чи з інших вагомих причин. Тобто, у цьому контексті соціальний ризик, як фактор несприятливих подій, полягає в неможливості особи забезпечити себе та членів сім'ї.

Принцип цільового та ефективного використання коштів державних соціальних фондів полягає у наступному. Кожен фонд формується із коштів застрахованих осіб. При цьому управління коштами здійснюється державою – саме держава акумулює грошові надходження та перерозподіляє за стратегічними напрямками. За таких умов цільове та ефективне використання коштів є необхідним, адже в протилежному випадку – здійснення соціального забезпечення громадян буде неможливим.

Принцип солідарності й субсидування в соціальному забезпеченні населення України можна роз'яснити наступним чином: громадяни мають право на соціальний захист, що включає право на забезпечення їх у разі повної, часткової або тимчасової втрати працездатності, втрати годувальника, безробіття з незалежних від них обставин, а також у старості та в інших випадках, передбачених законом. У разі, якщо особа втратила можливість заробляти на джерела існування своєю працею, вона автоматично набуває права на соціальний захист. При цьому, держава не розрізняє пріоритетності одних громадян над іншими у даному контексті – соціальний захист має отримати кожна особа, яка цього потребує. У свою чергу, субсидування полягає у тому, що окрім власне створення державних соціальних фондів, які наповнюються за рахунок коштів застрахованих осіб, окремі види соціального забезпечення надаються державою із власного бюджету. Тобто, на практиці неможливі ситуації, за яких держава отримує доходи за рахунок соціального забезпечення громадян – навпаки, в окремих сферах (допомога в оплаті комунальних послуг), громадянам надається додаткова матеріальна підтримка.

Отже, дослідження галузевих принципів засвідчило, що вони є характерними виключно регламентації діяльності держави у сфері соціального забезпечення. Тобто, специфіка даної категорії полягає у тому, що жоден із зазначених принципів не можливо реалізувати у інших державних сферах.

Підсумовуючи дослідження класифікації принципів держави як суб'єкта права соціального забезпечення, відзначимо, що при її формуванні ми відштовхувались від компетенції держави у даній сфері. На науковому рівні дане питання прийнято розглядати у контексті науки соціального забезпечення. Втім, специфіка аналізу принципів держави полягає у тому, що їх мають складати у першу чергу ті, які безпосередньо стосуються діяльності держави. Нами встановлено, що принципи держави як суб'єкта права соціального забезпечення варто розглядати у трьох аспектах – загальноправовому, адже без встановлення деяких принципів функціонування інституту соціального забезпечення є неможливим; у конституційному – оскільки Основний Закон закріплює керівні норми-принципи для будь-якої сфери суспільного життя; галузеві – характерні виключно для регламентації діяльності держави як суб'єкта права соціального забезпечення. Відсутність у правовій доктрині повноцінних класифікацій даного питання обумовлює необхідність продовження в подальшому наукових розробок цього теоретичного напрямку.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Сирота І. М. Право соціального забезпечення в Україні : [підручник] – Х. : Одиссей, 2001. – 384 с.
2. Право соціального забезпечення : [навч. посіб. для студ. юрид. спец. вищ. навч. Закл.]. П. Д. Пилипенко, В. Я. Бурак, С. М. Синчук [та ін.] За ред. П. Д. Пилипенка. – К. : Видавничий Дім «Ін Юре», 2006. – 496 с.
3. Хомич І. Ю. Поняття і система принципів соціального забезпечення населення України. Публічне право. - 2013. - № 3. - С. 182-189.

4. Про центральні органи виконавчої влади. Закон України від 17.03.2011 № 3166-VI. Відомості Верховної Ради України (ВВР). – 2011. - № 38. - ст.385.
5. Конституція України. Закон України від 28.06.1996 № 254к/96-ВР. Відомості Верховної Ради України. – 1996. - № 30. - ст. 141.
6. Про державні соціальні стандарти та державні соціальні гарантії. Закон України від 05.10.2000 № 2017-III. Відомості Верховної Ради України від 01.12.2000 - 2000 р. - № 48. - стаття 409.
7. Про загальнообов'язкове державне соціальне страхування. Закон України від 23.09.1999 № 1105-XIV. Відомості Верховної Ради України від 26.11.1999 - 1999 р. - № 46. - стаття 403.
8. Про пенсійне забезпечення. Закон України від 05.11.1991 № 1788-XII. Відомості Верховної Ради України (ВВР). – 1992. - № 3. - ст.10.
9. Про Державний бюджет України на 2018 рік. Закон України від 07.12.2017 № 2246-VIII. Відомості Верховної Ради (ВВР). – 2018. - № 3-4. - ст.26.
10. Про оплату праці. Закон України від 24.03.1995 № 108/95-ВР. Відомості Верховної Ради України (ВВР). – 1995. - № 17. - ст.121.

УДК 349.2

Епель О. В.,
кандидат юридичних наук

НАУКОВА ІНТЕРПЕТАЦІЯ КОНСТИТУЦІЙНИХ СОЦІАЛЬНИХ ПРАВ ЛЮДИНИ І ГРОМАДЯНИНИ

У статті проаналізовано різні підходи вчених до визначення конституційних та соціальних прав людини і громадянина. Встановлено співвідношення понять «конституційне» та «соціальне» право. Визначено поняття «конституційного соціального права».

Ключові слова: конституційні права, соціальні права, конституційні соціальні права, Конституція України, забезпечення соціальних прав.

Епель О.В. Научная интерпретация конституционных социальных прав человека и гражданина

В статье проанализированы различные подходы ученых к определению конституционных и социальных прав человека и гражданина. Установлено соотношение понятий «конституционное» и «социальное» право. Определено понятие «конституционного социального права».

Ключевые слова: конституционные права, социальные права, конституционные социальные права, Конституция Украины, обеспечение социальных прав.

Epel O. Scientific interpretation of the constitutional social rights of man and citizen

In the article the different approaches of understanding constitutional and social rights are analyzed. The correlation of terms «constitutional» and «social» rights is defined. The concept of «constitutional social right» is given.

Key words: constitutional rights, social rights, constitutional social rights, The Constitution of Ukraine, ensuring of social rights.

Конституцією України [1] у розділі II визначено ряд прав людини і громадянина, які набули найвищої охорони з боку держави. До прав, яким надано особливий статус, варто віднести і соціальні права людини й громадянина, які з моменту визначення на рівні Основного Закону стали конституційними. Разом з тим, у зазначеному розділі Конституції України відсутнє визначення поняття конституційних соціальних прав людини і громадянина та їх безпосередній перелік, що в свою чергу в призвело до виникнення серед науковців дискусій щодо правової природи соціальних прав, їх місця в системі прав людини і громадянина, та до різних теоретичних підходів щодо визначення вказаного поняття, його видових ознак, особливостей й видів.

Особливої актуальності тема конституційних соціальних прав людини і громадянина в Україні набула після доповнення Конституції України новою статтею 131², яка вперше на рівні конституційних норм встановила дефініцію «соціальне право» в контексті визначення винятків щодо